

5. Chernozhuk Yu. (2017) Osoblyvosti samoefektyvnosti osib z riznym typom emotsiinosti [Features of self-efficacy of people with different types of emotionality]. *Naukovyi visnyk MNU imeni V.O. Sukhomlynskoho. Psykholohichni nauky.* № 2 (18). P. 205–209. [in Ukrainian].
6. Shvarcer R., Erusalem M., Romek V. (1996) Russkaja versija shkaly obshhej samojeffektivnosti R. Shvarcera i M. Erusalema [Russian version of “The general self-efficacy scale of R.Schwarzer and M. Jerusalem”]. *Inostrannaja psihologija.* № 7. P. 71–76. [in Russian].
7. Bandura A. (1977) Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavior change. *Psychol. Rev.* № 84. PP. 191–215.
8. Bandura A. (1989) Regulation of cognitive processes through perceived self-efficacy. *DP.* № 25. p. 729.
9. Bandura A. (2001) Social Cognitive Theory : An Agentic Perspective. *Annual Review of Psychology.* № 52 (1). PP. 1–26. DOI: <http://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.1>.
10. Bandura A. et. al. (2003) Role of Affective Self-Regulatory Efficacy in Diverse Spheres of Psychosocial Functioning. *Child Development.* № 74. PP. 769–782.

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.3.2.15>

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ФОРМУВАННЯ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ

Оксана Мартинюк

*аспірантка кафедри психології та педагогіки
ПВНЗ «Університет сучасних знань» (Київ, Україна)
ORCID ID: 0000-0001-8905-3819*

Анотація. Світові глобалізаційні процеси, широке розповсюдження масової культури у світі, в тому числі й в Україні, негативно впливають на етнонаціональну самосвідомість індивідів. Тому одним із актуальних завдань сучасної науки є дослідження тих соціально-психологічних чинників, які впливають на формування етнонаціональної самосвідомості індивідів і сприяють її збереженню. З огляду на актуальність цієї наукової проблематики у статті здійснено аналіз впливу соціально-психологічних чинників «дотримання етнонаціональної традиції», «усвідомлення етнонаціональної доцільності», «прагнення етнонаціональної консолідації» та «плекання етнонаціональної самобутності» на етнонаціональну самосвідомість. Йдеться про виявлення їх проявів в етнонаціональній самосвідомості респондентів із емпіричних матеріалів науковців. У дослідженні використані наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених. Результати проведеного дослідження підтвердили вплив вищевказаних соціально-психологічних чинників на формування етнонаціональної самосвідомості респондентів з емпіричних наукових матеріалів і доцільність їх виокремлення. Здійснено подальше уточнення змісту цих соціально-психологічних чинників.

Ключові слова: етнонаціональна самосвідомість, соціально-психологічний чинник, «дотримання етнонаціональної традиції», «усвідомлення етнонаціональної доцільності», «прагнення етнонаціональної консолідації», «плекання етнонаціональної самобутності».

PECULIARITIES OF THE INFLUENCE OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS ON THE FORMATION OF ETHNON-NATIONAL SELF-CONSCIOUSNESS

Oksana Martyniuk

*Graduate Student at the Department of Psychology and Pedagogy
Private Higher Education Institution “University of Modern Knowledge” (Kyiv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0001-8905-3819*

Abstract. World globalization processes, the widespread spread of mass culture in the world, including in Ukraine, negatively affect the ethno-national identity of individuals. Therefore, one of the urgent tasks of modern science is the study of those socio-psychological factors that affect the formation of ethno-national identity of individuals and contribute to its preservation. Given the relevance of this scientific issue, the article analyzes the impact of socio-psychological factors “observance of ethno-national tradition”, “awareness of ethno-national expediency”, “the desire for ethno-national consolidation” and “nurturing ethno-national identity” on ethno-national identity. It is a question of revealing of their displays in ethnonational self-consciousness of respondents from empirical materials of scientists. Scientific researches of domestic and foreign scientists are used in the research. The results of the study confirmed the influence of the above socio-psychological factors on the formation of ethno-national identity of respondents from the empirical scientific materials of scientists and the feasibility of their separation. Done further clarification of the content of these socio-psychological factors.

Key words: ethno-national self-consciousness, socio-psychological factor, “observance of ethno-national tradition”, “awareness of ethno-national expediency”, “desire of ethno-national consolidation”, “nurturing of ethno-national identity”.

CECHY WPŁYWU CZYNNIKÓW SPOŁECZNO-PSYCHOLOGICZNYCH NA KSZTAŁTOWANIE SAMOŚWIADOMOŚCI ETNICZNEJ

Oksana Martyniuk

aspirantka Wydziału Psychologii i Pedagogiki

Uczelni prywatnej „Uniwersytet Nowoczesnej Wiedzy” (Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0001-8905-3819

Adnotacja. Światowe procesy globalizacji, powszechne rozprzestrzenianie się kultury masowej na świecie, w tym na Ukrainie, negatywnie wpływają na etniczną samoświadomość jednostek. Dlatego jednym z aktualnych zadań współczesnej nauki są badania nad czynnikami społeczno-psychologicznymi, które wpływają na tworzenie etnicznej samoświadomości jednostek i przyczyniają się do jej zachowania. Biorąc pod uwagę znaczenie tej problematyki naukowej, artykuł analizuje wpływ czynników społeczno-psychologicznych „przestrzeganie tradycji etnonarodowej”, „świadomość celowości etnonarodowej”, „dążenie do konsolidacji etnonarodowej” i „pielęgnowanie tożsamości etnonarodowej” na samoświadomość etniczną. Chodzi o odkrycie ich przejawów w etnonarodowej samoświadomości respondentów z materiałów empirycznych naukowców. W badaniu wykorzystano prace naukowe naukowców krajowych i zagranicznych. Wyniki przeprowadzonego badania potwierdziły wpływ powyższych czynników społeczno-psychologicznych na kształtowanie etnonarodowej samoświadomości respondentów z empirycznych materiałów naukowych naukowców i celowość ich wyodrębnienia. Przeprowadzono dalsze doprecyzowanie treści tych czynników społeczno-psychologicznych.

Słowa kluczowe: samoświadomość etnonarodowa, czynnik społeczno-psychologiczny, „przestrzeganie tradycji etnonarodowej”, „świadomość celowości etnonarodowej”, „dążenie do konsolidacji etnonarodowej”, „pielęgnowanie tożsamości etnonarodowej”.

Вступ. Світові глобалізаційні процеси, які охоплюють найрізноманітніші сфери життя суспільства, широке розповсюдження масової культури в багатьох країнах світу, в тому числі й в Україні, зумовлюють зменшення етнокультурного простору. Це негативно позначається на формуванні етнопонаціональної самосвідомості індивідів. Тому одним із актуальних завдань сучасної науки є дослідження тих соціально-психологічних чинників, які впливають на формування етнопонаціональної самосвідомості та сприяють її збереженню. З огляду на актуальність цієї наукової проблематики у статті здійснено аналіз впливу соціально-психологічних чинників «дотримання етнопонаціональної традиції», «усвідомлення етнопонаціональної доцільності», «прагнення етнопонаціональної консолідації» та «плекання етнопонаціональної самобутності» на формування етнопонаціональної самосвідомості індивідів. На основі емпіричних матеріалів виявлені прояви цих соціально-психологічних чинників в етнопонаціональній самосвідомості респондентів із цих досліджень.

Ця стаття є продовженням моїх попередніх досліджень. На попередньому етапі було здійснено виокремлення вищевказаних соціально-психологічних чинників на основі наукових теоретичних праць науковців і охарактеризовано їх зміст. Результати дослідження, в якому здійснено виокремлення цих соціально-психологічних чинників та обґрунтування їх змісту, подані в моїх статтях «Традиція і доцільність як соціально-психологічні чинники формування етнопонаціональної самосвідомості», «Прагнення консолідації і плекання самобутності як чинники формування етнопонаціональної самосвідомості» (Мартинюк, 2020: 285–292; Мартинюк, 2020: 162–167). Теперішній етап мого дослідження – це перевірка доцільності виокремлення цих соціально-психологічних чинників та уточнення їх змісту на основі емпіричних матеріалів науковців.

Мета статті – проаналізувати прояви досліджуваних у цій статті соціально-психологічних чинників в етнопонаціональній самосвідомості респондентів на основі емпіричних матеріалів науковців. Основний метод дослідження – якісний контент-аналіз.

Завдання дослідження – зібрати та проаналізувати науковий емпіричний матеріал науковців, який містить ті соціально-психологічні явища, що відображають особливості впливу досліджуваних у цій статті соціально-психологічних чинників на формування етнопонаціональної самосвідомості індивідів.

Результати. Етнопонаціональну самосвідомість вивчають у різних країнах, в тому числі й на пострадянському просторі. Серед українських науковців етнопонаціональну самосвідомість досліджують Г.А. Ставицький, В.О. Васютинський, Л.М. Співак, В.Ф. Соколова. Є праці, у яких висвітлений вплив чинників на етнопонаціональну самосвідомість. Г.А. Ставицький вивчав вплив психологічних і соціальних чинників на етнопонаціональну самосвідомість української молоді (Ставицький, 2016: 21).

Д.В. Піонтковська вивчала психологічні особливості розвитку когнітивного й афективного компонентів етнопонаціональної самосвідомості (національної ідентичності) української студентської молоді та провідні чинники цього процесу (Піонтковська, 2017: 195). Вплив соціально-психологічних чинників на етнопонаціональну самосвідомість теж входить до сфери досліджень. О.Г. Шмиглюк вивчала рівень значущості соціально-психологічних чинників у формуванні етнічної самосвідомості українців (Шмиглюк, 2017: 78–82).

Слід охарактеризувати зміст досліджуваних у цій статті соціально-психологічних чинників (далі – чинники).

Змістом чинника «дотримання етнопонаціональної традиції» є відтворення етнопонаціональних традицій своєї нації (чи етносу): це етнопонаціональні традиційні норми, цінності, звичаї, обряди, ритуали.

Змістом чинника «усвідомлення етнопонаціональної доцільності» є: важливість, значущість, корисність, раціональність, виваженість уявлень, мотивації та дій індивідів; це їх сенсожиттєві орієнтації; уявлення, мотивація і дії індивідів зумовлені не нормами й правилами, які слід виконувати, а власним, вільним рішенням.

ням його носіїв; це усвідомлення етнопонаціональних потреб та інтересів своєї етнопонаціональної групи; це особиста і колективна відповідальність за сьогоднішнє і майбутнє своєї етнопонаціональної групи, яку беруть на себе учасники етнопонаціональної життєдіяльності.

Змістом чинника «прагнення етнопонаціональної консолідації» є: спрямованість індивіда на свій етнопонаціональний соціум, бажання належати до своєї етнопонаціональної групи та брати участь у її діяльності; дуже позитивне емоційно-оцінне ставлення до своєї етнопонаціональної групи, що має різні форми і зумовлює етнопонаціональне згуртування; різні колективістські прояви етнооб'єднувачого характеру; етнопонаціональне згуртування на основі типових ознак своєї нації (в етнопонаціональному значенні). Прояви чинника «прагнення етнопонаціональної консолідації» мають динамічний, консолідуючий характер. Такий його прояв, як «колективне самосприймання й саморозуміння» стосовно етнопонаціональної належності відображає посилення усвідомлення індивідом його належності до своєї нації (в етнопонаціональному значенні). Це, зокрема, відбувається тоді, коли етнопонаціональна група виходить зі складу держави імперського типу, в якій вона займала підлегле становище, і створює свою власну державу. У представників такої етнопонаціональної групи, яка доти була частиною чужоземної імперії, відбувається посилення усвідомлення належності до своєї нації завдяки наявності власної держави та свого панівного в ній статусу.

Змістом чинника «плекання етнопонаціональної самобутності» є: усвідомлення різних форм своєї етнопонаціональної спільності: усвідомлення себе членом своєї нації, етномовної, етнокультурної спільності тощо; усвідомлення своєї етнопонаціональної специфіки – етнокультурної, етнопсихологічної. Всі ці види усвідомлення викликають бажання культивувати свою етнопонаціональну самобутність і зумовлюють цей процес; стереотипні й об'єктивні уявлення про свою та чужі етнопонаціональні групи, про окремішність свого етнокультурного простору, що викликають бажання культивувати свою етнопонаціональну самобутність і зумовлюють цей процес. Для проявів чинника «плекання етнопонаціональної самобутності» притаманне зберігання і плекання спільних і специфічних ознак своєї етнопонаціональної групи. Такий прояв цього чинника, як «усвідомлення етнопонаціональної спільності» означає усвідомлення такої спільності, яка існує на певний момент і яку індивіди прагнуть культивувати. У контексті цього чинника ця спільність не посилюється, а лише усвідомлюється. «Усвідомлення етнопонаціональної спільності» має два рівні: 1. Усвідомлення себе представником своєї етнопонаціональної групи. 2. Глибоке усвідомлення етнопонаціональної спільності, що, крім спільності етнопонаціональної належності, охоплює й інші її форми: етномовну, етнокультурну тощо.

У статті проаналізовані всі прояви чинника «дотримання етнопонаціональної традиції»: це норми, цінності, звичаї, обряди, ритуали.

Прояви чинника «усвідомлення етнопонаціональної доцільності», проаналізовані у статті: «етнопонаціональні інтереси», «сенсожиттєві орієнтації», «спрямованість індивіда на вибір і досягнення цілей, які є вагомими для нього», «етнопонаціональний ідеал».

Прояви чинника «прагнення етнопонаціональної консолідації», проаналізовані у статті: «близькість поглядів як потреба для об'єднання у спільноту», «спільна активність», «усвідомлення індивідом його причетності до простору колективних дій, до змісту спільної діяльності», «знання й усвідомлення індивідом типових ознак нації, до якої він себе відносить», «етнопонаціональна любов», «етнопонаціональна гордість», «згуртованість».

Прояви чинника «плекання етнопонаціональної самобутності», проаналізовані у статті: «усвідомлення психологічних особливостей своєї етнопонаціональної спільноти», «усвідомлення етномовної спільності», «усвідомлення особливостей етнопонаціональної культури своєї етнопонаціональної спільноти», «духовна солідарність членів спільноти», «усвідомлення спільності історичної долі», «спільний спосіб життя».

Далі будуть проаналізовані прояви чинника «дотримання етнопонаціональної традиції» в етнопонаціональній самосвідомості респондентів із емпіричних матеріалів науковців.

Результати дослідження А.В. Рудих свідчать про виховання більшості студентів чеченської національності згідно з культурними традиціями своєї етнопонаціональної групи і колективістськими ціннісними орієнтирами (Рудых, 2010: 236–241). Рудих зазначає, що традиційна чеченська сім'я – це насамперед предки, літні члени родини, батько з матір'ю, всі численні родичі і вже потім – твоя дружина (або чоловік) і діти, що не дозволяє традиційно вихованому представнику чеченської національності замикатися у вузькому колі своєї родини, відсторонюючись від інших, більш старших і значущих її членів (Рудых, 2010: 236–241). Ці дані свідчать про такий прояв чинника «дотримання етнопонаціональної традиції» в етнопонаціональній самосвідомості представників чеченської національності, як «цінності», де мається на увазі їх сімейна складова частина. Той факт, що більшість досліджених студентів чеченської національності вихована на культурних традиціях своєї етнопонаціональної групи, вказує на те, що в їхній етнопонаціональній самосвідомості існують всі чи майже всі прояви чинника «дотримання етнопонаціональної традиції» (цінності, норми, звичаї, обряди, ритуали).

У дослідженні Є.В. Буренкової та Є.А. Загребаєвої представлені взаємовідносини між членами татарського етносу, зокрема між татарськими учнями 10 класів, для яких притаманні риси традиційного суспільства. Велике значення надається сімейним зв'язкам, традиційності родинних рольових відносин, релігійним орієнтаціям. Не допускається внутрішня свобода людини. За її діями, вчинками і навіть думками здійснюється постійний суворий нагляд із боку спільноти. Процедура прийняття рішень проходить колективно, результат рішення залежить від старших за віком. Отже, зазначають науковці, дуже велике значення в такому суспільстві має дотримання традицій і обрядів (Буренкова, Загребаєва, 2008: 85–91). Вищевказане свідчить про сувору регламентацію взаємовідносин між представниками цієї етнопонаціональної групи, про дотримання ними етнопонаціональних традицій у жорсткій формі, що стосується і татарської молоді цієї вибірки. З огляду

на вищевказане зроблено висновок, що на етнопсихологічну самосвідомість цієї вибірки татарської молоді та загалом всього татарського населення в жорсткій формі впливає чинник «дотримання етнопсихологічної традиції» з усіма його проявами. Таким чином, у їхній етнопсихологічній самосвідомості виявлені його прояви «норми», «цінності», «звичаї», «обряди», «ритуали».

Тепер буде проаналізовано вплив чинника «усвідомлення етнопсихологічної доцільності» на формування етнопсихологічної самосвідомості респондентів.

В.О. Васютинський, Л.М. Калачнікова в контексті дослідження моделі політико-семантичного простору сучасного українського суспільства виокремили дві групи респондентів: до однієї з них належать «стійко одномовні» (прихильність до української одномовності), а до другої – прихильники протилежної позиції (українсько-російської двомовності) (Васютинський, Калачнікова, 2005: 108–113). Згідно з даними цих науковців, «стійко одномовним» респондентам властива безумовна проукраїнськість у політичному й етнопсихологічному розумінні: вони прагнуть всебічної українізації громадського життя, поширення й утвердження української мови (Васютинський, Калачнікова, 2005: 108–113). Все це вказує на такий прояв чинника «усвідомлення етнопсихологічної доцільності» в їхній етнопсихологічній самосвідомості, як «етнопсихологічні інтереси». Вищевказане свідчить про глибоке, всебічне усвідомлення «етнопсихологічних інтересів» своєї рідної Батьківщини (України) цими респондентами. Їхня безумовна проукраїнськість – це їх «сенсожиттєві орієнтації», які виражені в них значною мірою і є іншим проявом у їхній етнопсихологічній самосвідомості чинника «усвідомлення етнопсихологічної доцільності».

Д.В. Піонтковська у своєму дослідженні пише про бажання українських студентів покращити свої знання української мови та спілкуватися нею (Піонтковська, 2017: 195). Це є таким проявом чинника «усвідомлення етнопсихологічної доцільності» в їхній етнопсихологічній самосвідомості, як «спрямованість індивіда на вибір і досягнення цілей, що є вагомими для нього». Вищевказане бажання респондентів є їх власним доцільним етнопсихологічним вибором і цілями, які мають призвести до позитивних результатів. Ці студенти поліпшують свої знання української мови, будуть краще володіти нею, і це їм знадобиться у їхній майбутній професійній діяльності та в побуті.

Досліджені Л.М. Співак українські студенти у спільних взаємодіях орієнтуються на очікування і цінності значущих представників нації; ідентифікація з ними інтенсифікує їх національне самовизначення і сприяє розвитку образу ідеального представника нації (Співак, 2016: 43). Це є таким проявом чинника «усвідомлення етнопсихологічної доцільності» в їхній етнопсихологічній самосвідомості, як «етнопсихологічний ідеал»: вищевказаний ідеальний образ є для них найбільш доцільним, довершеним зразком, який вони бажають наслідувати.

Далі будуть проаналізовані прояви в етнопсихологічній самосвідомості респондентів чинника «прагнення етнопсихологічної консолідації».

Згідно з даними Л.М. Співак і Д.В. Піонтковської, котрі вивчали вікову динаміку етнопсихологічної самоідентичності особистості в юності, значна кількість респондентів бере участь у діяльності різних молодіжних організацій і соціальних груп, до яких належать інші представники їхньої (української) нації, а також у культурному житті своєї нації. Ця інформація належить до шкали «національна поведінка» (Співак, Піонтковська, 2014: 145–153). Вищевказане є різними проявами чинника «прагнення етнопсихологічної консолідації» в етнопсихологічній самосвідомості цих респондентів. Оскільки все це характеризує їхню національну поведінку, то вся їхня діяльність є етнопсихологічно спрямованою. Вступ цих респондентів до цих колективних об'єднань зумовлений таким проявом цього чинника в їхній етнопсихологічній самосвідомості, як «близькість поглядів як потреба для об'єднання у спільноту»: вони до них вступили внаслідок близькості поглядів, притаманної для всіх колективних об'єднань, в тому числі й цих. Участь цих респондентів у діяльності цих колективних об'єднань та у культурному житті своєї нації є іншим проявом цього чинника в їхній етнопсихологічній самосвідомості – це «спільна активність». Ця діяльність зумовлює виникнення у цих респондентів усвідомлення того, що вони причетні до спільної етнопсихологічної колективної діяльності. Це такий прояв чинника «прагнення етнопсихологічної консолідації» в їхній етнопсихологічній самосвідомості, як «усвідомлення індивідом його причетності до простору колективних дій, до змісту спільної діяльності».

Досліджені В.Ф. Соколовою студенти українських вишів отожднюють себе із представниками тієї національності, типові якості якої оцінюють як найближчі до їхніх власних характеристик. Типово українськими рисами всі респонденти вважають темпераментність, упертість, гордість, дотепність, дипломатичність, активність, винахідливість, товариськість, наполегливість (Соколова, 2009: 20). Таким чином, ідеться про етнопсихологічні типові риси. Вищевказане твердження респондентів вказує на такий прояв у їхній етнопсихологічній самосвідомості чинника «прагнення етнопсихологічної консолідації», як «знання й усвідомлення індивідом типових ознак нації, до якої він себе відносить». Тут відбувається процес етнопсихологічної консолідації цих респондентів на основі цих типових етнопсихологічних ознак української нації, які вони вважають і своїми.

Л.М. Співак у своєму дослідженні зазначила, що студенти переживають сильні позитивні почуття за власну національну належність (Співак, 2016: 43). Це вказує на такі прояви чинника «прагнення етнопсихологічної консолідації» в їхній етнопсихологічній самосвідомості, як «етнопсихологічна гордість» та «етнопсихологічна любов» до своєї Батьківщини.

В.В. Шарапов досліджував волзьких татар на території Російської Федерації. Науковець зазначає, що, на думку волзьких татар, їхньою найважливішою рисою є їх згуртованість (Шарапов, 2010: 302–308). Ці дані вказують на такий прояв у їхній етнопсихологічній самосвідомості чинника «прагнення етнопсихологічної консолідації», як «згуртованість».

Тепер будуть проаналізовані прояви чинника «плекання етнопонаціональної самобутності» в етнопонаціональній самосвідомості респондентів.

Згідно з даними Л.М. Співак для респондентів із високим рівнем національно-психологічного самоаналізу властиве глибоке розуміння специфіки своїх національно-психологічних якостей (Співак, 2016: 43). Це є «усвідомленням психологічних особливостей своєї етнопонаціональної спільноти», що є одним із проявів чинника «плекання етнопонаціональної самобутності».

На основі даних В.В. Шарапова виявлені різні прояви чинника «плекання етнопонаціональної самобутності» в етнопонаціональній самосвідомості волзьких татар, котрі зберігають свою мову і культурні особливості, характерні для татар, незважаючи на їхню територіальну відірваність від основного ареалу розселення і значні культурні запозичення (Шарапов, 2010: 302–308). Зберігання своєї рідної мови волзькими татарами є таким проявом цього чинника, як «усвідомлення етномовної спільноти». Зберігання ними своїх етнокультурних особливостей – це прояв чинника «усвідомлення особливостей етнопонаціональної культури своєї етнопонаціональної спільноти». Найважливішою відмінною рисою російсько-татарської взаємодії, виявленої в ході факторного аналізу, є прагнення татар до збереження етнічної самобутності в контакті з етнічною більшістю, що супроводжується активізацією механізмів соціально-психологічного «захисту» від впливу домінуючої культури (Шарапов, 2010: 302–308). Таке прагнення є відображенням «духовної солідарності членів спільноти», що є проявом чинника «плекання етнопонаціональної самобутності» в їхній етнопонаціональній самосвідомості: всі ці досліджені татари солідарні у своєму прагненні зберегти свою етнопонаціональну самобутність.

Згідно з даними Д.В. Піонтковської для досліджених нею студентів із позитивною національною ідентичністю в різних містах України притаманне надання переваги способу життя своєї нації (Піонтковська, 2015: 211–214). Вищевказане є таким проявом у їхній етнопонаціональній самосвідомості чинника «плекання етнопонаціональної самобутності», як «спільний спосіб життя».

А.К. Папцова та І. Сауенсо пишуть про актуалізацію пам'яті про минуле в етнопонаціональній самосвідомості гагаузів АТО (Республіка Молдова) і в цілком сучасній формі – через звернення до спогадів очевидців подій і до переказів цих спогадів нащадками (Папцова, 2015: 23–34; Сауенсо, 2018: 56–69). Це свідчить про спадковість історичної пам'яті серед гагаузів, що є таким проявом чинника «плекання етнопонаціональної самобутності» в їхній етнопонаціональній самосвідомості, як «усвідомлення спільноти історичної долі».

На відміну від наукових праць інших дослідників, у цій статті проаналізовані різні прояви чинників, а не їх загальний вплив. Це дозволило висвітлити різнобічні особливості їх впливу на етнопонаціональну самосвідомість.

Чинник «дотримання етнопонаціональної традиції» відіграє провідну роль у формуванні етнопонаціональної самосвідомості більшості досліджених студентів чеченської національності, досліджених учнів татарської національності та загалом татарської етнопонаціональної групи. Сімейна складова частина етнопонаціональних традицій цих етнопонаціональних груп має домінуючий вплив на формування їхньої етнопонаціональної самосвідомості.

Найбільш глибокий і різнобічний вплив чинника «усвідомлення етнопонаціональної доцільності» на формування етнопонаціональної самосвідомості виявлено у респондентів із дослідження В.О. Васютинського, Л.М. Калачнікової. Респонденти з цього дослідження усвідомлюють важливість відстоювання прав своєї рідної української нації (в етнопонаціональному значенні, а не громадянсько-політичному), представники якої становлять більшість в Україні та є її корінним населенням. Ці респонденти зацікавлені в етнополітичному та соціокультурному розвитку України.

Найбільшою мірою вплив чинника «прагнення етнопонаціональної консолідації» на формування етнопонаціональної самосвідомості респондентів зафіксований у дослідженні В.В. Шарапова: прояв цього чинника «згуртованість» охоплює все населення волзьких татар, а не його окрему частину. Це свідчить про масштабний вплив цього чинника на формування їхньої етнопонаціональної самосвідомості. Така масштабна згуртованість всього волзько-татарського населення є результатом довготривалого і глибокого впливу чинника «прагнення етнопонаціональної консолідації» на формування їхньої етнопонаціональної самосвідомості.

Найбільш глибокий рівень впливу чинника «плекання етнопонаціональної самобутності» на формування етнопонаціональної самосвідомості респондентів зафіксовано в дослідженні Л.М. Співак, де йдеться про глибоке розуміння специфіки своїх національно-психологічних якостей респондентами, та в дослідженні волзьких татар В.В. Шараповим. Стосовно волзьких татар на це вказує те, що вони активно намагаються зберегти свою етнопонаціональну самобутність, протидіючи впливу домінуючої культури.

Висновки. Результати проведеного дослідження підтверджують вплив застосованих у статті чинників на формування етнопонаціональної самосвідомості респондентів із емпіричних матеріалів науковців і доцільність їх виокремлення. Здійснено подальше уточнення змісту цих чинників.

Вплив чинника «дотримання етнопонаціональної традиції» на формування етнопонаціональної самосвідомості респондентів простежено: 1. У дослідженні А.В. Рудих, у якому виявлено його прояв «цінності». Стосовно більшості респондентів із цього дослідження йдеться про всі чи майже всі прояви цього чинника в їхній етнопонаціональній самосвідомості. 2. У дослідженні Є.В. Буренкової та Є.А. Загребасової, в якому виявлені всі прояви цього чинника в етнопонаціональній самосвідомості респондентів: це «норми», «цінності», «звичаї», «обряди», «ритуали».

Вплив чинника «усвідомлення етнопонаціональної доцільності» на формування етнопонаціональної самосвідомості респондентів простежений: 1. У дослідженні В.О. Васютинського, Л.М. Калачнікової, де йдеться про його прояви «етнопонаціональні інтереси» та «сенсожиттєві орієнтації». 2. У дослідженні Д.В. Піонтковської,

що стосується його прояву «спрямованість індивіда на вибір і досягнення цілей, які є вагомими для нього». 3. У дослідженні Л.М. Співак, де йдеться про його прояв «етнонаціональний ідеал».

Вплив чинника «прагнення етнонаціональної консолідації» на формування етнонаціональної самосвідомості респондентів простежено: 1. У дослідженні Л.М. Співак і Д.В. Піонтковської, в якому виявлено такі його прояви: «близькість поглядів як потреба для об'єднання у спільноту», «спільна активність», «усвідомлення індивідом його причетності до простору колективних дій, до змісту спільної діяльності». 2. У дослідженні В.Ф. Соколової, де йдеться про його прояв «знання й усвідомлення індивідом типових ознак нації, до якої він себе відносить». 3. У дослідженні Л.М. Співак, що стосується його прояву «етнонаціональна гордість». 4. У дослідженні В.В. Шарапова, де йдеться про його прояв «згуртованість».

Вплив чинника «плекання етнонаціональної самобутності» на формування етнонаціональної самосвідомості респондентів простежено: 1. У дослідженні Л.М. Співак, де йдеться про його прояв «усвідомлення психологічних особливостей своєї етнонаціональної спільноти». 2. У дослідженні В.В. Шарапова, в якому зафіксовані такі його прояви: «усвідомлення етномовної спільноти», «усвідомлення особливостей етнонаціональної культури своєї етнонаціональної спільноти», «духовна солідарність членів спільноти». 3. У дослідженнях А.К. Папцовой та І. Сапенко, в яких виявлений його прояв «усвідомлення спільноти історичної долі». 4. У дослідженні Д.В. Піонтковської, де йдеться про його прояв «спільний спосіб життя».

Список використаних джерел:

1. Буренкова Е.В., Загребасева Е.А. Этническая идентичность подростков: русская и татарская национальность. *Теоретические проблемы этнической и кросс-культурной психологии: Материалы Междунар. научн. конф.* 2008. Смоленск. Т. 1. С. 85–91.
2. Васютинський В.О. Калачнікова Л.М. Мовні переваги чи чинник політико-ідеологічного самовизначення в Україні. *Збірник наукових праць НДІ українознавства. Т. IX. Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі.* Київ, 2005. С. 108–113.
3. І. Кауненко. В пошуках етнічної ідентичності або становлення етнічної психології в Республіці Молдова. 2018. *INVESTIGAȚII PSIHOLOGIALE ȘI PSIHOLINGVISTICE.* С. 56–69.
4. Мартинюк О.А. Прагнення консолідації і плекання самобутності як чинники формування етнонаціональної самосвідомості. *ГАБІТУС.* Вип. 13. Т. 1. 2020. С. 162–167.
5. Мартинюк О. Традиція і доцільність як соціально-психологічні чинники формування етнонаціональної самосвідомості. *Міжнар. наук-практ. інтернет-конф. «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації».* 2020. Вип. 57. С. 285–292.
6. Папцова А.К. Етноцентризм і універсализм в культурному проекті нації епохи постмодерну. *MOLDOSCOPIE (Problemede analiză politică).* № 4 (LXXI), 2015. Chișinău: USM, USPEE, AMS, 2015. С. 23–34.
7. Піонтковська Д.В. Розвиток національної ідентичності особистості в юнацькому віці. *Психологія: реальність і перспективи.* Вип. 4. 2015. С. 211–214.
8. Піонтковська Д.В. Психологічні особливості розвитку національної ідентичності студентської молоді : дис. ... канд. психол. наук. Кам'янець-Подільський, 2017. С. 195.
9. Рудых А.В. Влияние ценностей и культурных традиций на развитие страха и тревожности у студентов русской и чеченской национальностей. *Теоретические проблемы этнической и кросс-культурной психологии :* Материалы Второй Междунар. научн. конф. Смоленск, 2010. Т. 1. С. 236–241.
10. Соколова В.Ф. Психологічні особливості розвитку національної самосвідомості студентської молоді засобами української літератури : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Івано-Франківськ, 2009. 20 с.
11. Співак Л.М. Психологічні основи розвитку національної самосвідомості в юнацькому віці : автореф. дис. ... докт. психол. наук. Київ, 2016. 43 с.
12. Співак Л.М., Піонтковська Д.В. Вікова динаміка національної самоідентичності особистості в юності. *Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди.* 2014. Вип. 49. С. 145–153.
13. Ставицький Г.А. Психологічні та соціальні чинники розвитку етнічної самосвідомості в юнацькому віці : автореф. дис. ... психол. наук. Нац. Педагог. ун-т ім. М.П. Драгоманова. 2016. 21 с.
14. Шарапов В.В. Актуальные аспекты исследования этнических стереотипов населения Самарской области (на примере представителей русского и татарского этносов). *Теоретические проблемы этнической и кросс-культурной психологии.* Вторая Междунар. научн. конф. Смоленск, 2010. Т. 1. С. 302–308.
15. Шмиглюк О.Г. Соціально-психологічні чинники формування етнічних стереотипів у юнацькому віці. *Сучасний вимір психології та педагогіки :* 36. тез наук. робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2017. С. 78–82.

References:

1. Burenkova E.V., Zagrebassava E.A. (2008). Jethnicheskaja identichnost' podrostkov: russkaja i tatarskaja nacional'nost' [Ethnic identity of adolescents: Russian and Tatar nationalities]. *Teoreticheskie problemy jethnicheskaj i kross-kul'turnoj psihologii:* Materialy Mezhdunar. nauchn. konf. Smolensk. T. 1. s. 85–91.
2. Vasjutyns'kyj V.O. Kalachnikova L.M. (2005). Movni preferencii' chy chynnyk polityko-ideologichnogo samovyznachennja v Ukraї'ni [Language preferences or a factor of political and ideological self-determination in Ukraine]. *Zb. nauk. prac' NDI ukrai'noznnavstva. T. IX. Ukrai'ns'ka mova vchora, s'ogodni, zavtra v Ukraї'ni i sviti.* Kyiv. s. 108–113.
3. I. Kaunenکو (2018). V poiskah jethnicheskaj identichnosti ili stanovlenie jethnicheskaj psihologii v Respublike Moldova [In search of ethnic identity or the formation of ethnic psychology in the Republic of Moldova]. *InvestigaȚii psihosociale și psiholingvistice.* s. 56–69.

4. Martynjuk O.A. (2020). Pragnennja konsolidacii' i plekannja samobutnosti jak chynnyky formuvannja etnonacional'noi' samosvidomosti [The desire to consolidate and nurture identity as factors in the formation of ethno-national identity]. *GABITUS*. Vyp. 13. T. 1. s. 162–167.
5. Martynjuk O. (2020). Tradycja i docil'nist' jak social'no-psychologichni chynnyky formuvannja etnonacional'noi' samosvidomosti [Tradition and expediency as socio-psychological factors in the formation of ethno-national self-consciousness]. Mizhnar. nauk-prakt. internet-konf. "*Tendencii' ta perspektyvy rozvytku nauky i osvity v umovah globalizacii'*". Vyp. 57. s. 285–292.
6. Papcova A.K. (2015). Jetnocentrizm i universalizm v kul'turnom proekte nacii jepohi postmoderna [Ethnocentrism and universalism in the cultural project of the nation of the postmodern era]. *MOLDOSCOPIE (Problemedeanaliză politică)*. № 4 (LXXI), 2015. Chişinău: USM, USPEE, AMSP. s. 23–34.
7. Piontkovs'ka D.V. (2015). Rozvytok nacional'noi' identychnosti osobystosti v junac'komu vici [Development of national identity of a person in adolescence]. Vyp. 4.. *Psychologija: real'nist'i perspektyvy*. s. 211–214.
8. Piontkovs'ka D.V. (2017). Psychologichni osoblyvosti rozvytku nacional'noi' identychnosti students'koi' molodi [Psychological features of the development of the national identity of student youth]: dys. ... kand. psycholog. nauk: Kam'janec'-Podil's'kyj. s. 195.
9. Rudyh A.V. (2010). Vlijanie cennostej i kul'turnyh tradicij na razvitie straha i trevozhnosti u studentov russkoj i chechenskoj nacional'nostej [The influence of values and cultural traditions on the development of fear and anxiety among students of Russian and Chechen nationalities]. *Teoreticheskie problemy jetnicheskoi' i kross-kul'turnoi' psihologii*: Materialy Vtoroj Mezhdunar. nauchn. konf. Smolensk. T. 1. s. 236–241.
10. Sokolova V.F. (2009). Psychologichni osoblyvosti rozvytku nacional'noi' samosvidomosti students'koi' molodi zasobamy ukrai'ns'koi' literatury [Psychological features of the development of national self-consciousness of student youth by means of Ukrainian literature]: avtoref. dys... kand. psycholog. nauk. Ivano-Frankivs'k. 20 s.
11. Spivak L.M. (2016). Psychologichni osnovy rozvytku nacional'noi' samosvidomosti v junac'komu vici [Psychological bases of development of national self-consciousness in adolescence]: avtoref. dys. ... dokt. psycholog. nauk. Kyiv, 43 s.
12. Spivak L.M., Piontkovs'ka D.V. (2014). Vikova dynamika nacional'noi' samoidentychnosti osobystosti v junosti [Age dynamics of national self-identity of the person in youth]. Vyp. 49. *Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu im. G.S. Skovorody*. s. 145–153.
13. Stavyc'kyj G.A. (2016). Psychologichni ta social'ni chynnyky rozvytku etnichnoi' samosvidomosti v junac'komu vici [Psychological and social factors of development of ethnic self-consciousness in adolescence]: avtoref. dys. ... psycholog. nauk. Nac. Pedagog. un-t im. M.P. Dragomanova. 21 s.
14. Sharapov V.V. (2010). Aktual'nye aspekty issledovanija jetnicheskikh stereotipov naselenija Samarskoj oblasti (na primere predstavitelej russkogo i tatarskogo jetnosov) [Actual aspects of the study of ethnic stereotypes of the population of the Samara region (by the example of representatives of the Russian and Tatar ethnic groups)]. *Teoreticheskie problemy jetnicheskoi' i kross-kul'turnoi' psihologii*. Vtoraja Mezhdunar. nauchn. konf. Smolensk. T. 1. s. 302–308.
15. Shmygljuk O.G. (2017). Social'no-psychologichni chynnyky formuvannja etnichnyh stereotyv u junac'komu vici [Socio-psychological factors of formation of ethnic stereotypes in adolescence]. *Suchasnyj vymir psihologii' ta pedagogiky*: Zb. tez nauk. robit uchasnykiv Mizhnar. nauk.-prakt. konf. L'viv: GO "L'vivs'ka pedagogichna spil'nota". S. 78–82.